

Dr. sc. Žaklina Harašić, docent
Pravnog fakulteta u Splitu
Dr. sc. Vilma Pezelj, viši asistent
Pravnog fakulteta u Splitu

TEORIJA PRAVA U ČASOPISU “MJESEČNIK” (1875.-1945.)*

UDK: 340.12 (37)

Primljeno: 10. 10. 2006.

Pregledni rad

Autorice drže da ovim radom djelomično doprinose rijetkim istraživanjima povijesti pravne teorije. U njemu analiziraju ne samo tekstove iz teorije prava, već i iz drugih nauka koje nisu strogo odvojene od nje, posebno filozofije prava, sociologije prava i politike. Tekstove analiziraju kronološkim kriterijem, koji, po njihovom mišljenju, najbolje pokazuje zastupljenost određene problematike u pojedinom razdoblju. Obzirom na srodnost problematike, tekstove svrstavaju na one koji obrađuju pravnu terminologiju, pojedine teorijske pravce, pravnu normu, pravni odnos te pravnu metodologiju. Najzastupljeniji autori su: Ivan Strohal (objavljivao u razdoblju od 1908. do 1913.) i Baltazar Bogišić (1877. do 1889.).

Ključne riječi: “*Mjesečnik*”, *teorija prava, pravna povijest, kronologija.*

1. UVOD

Naslov teme ukazuje na povezanost dviju disciplina – pravne teorije i pravne povijesti. Discipline pravna povijest i pravna teorija su međusobno ovisne. Povijest daje teoriji informacije o pravu, koja ih zatim s većom mjerom apstrakcije tumači i tako povratno pomaže povijesti, kao što i povijest daje potvrdu nekim teorijskim hipotezama (postavkama). Može se reći da kod nas nema sistematskih istraživanja povijesti pravne teorije, pa bi i ovaj rad, na primjeru časopisa “Mjesečnik” dijelom predstavljao doprinos tome.

Kao uvod u problematiku, a i zbog njenog boljeg razumijevanja, potrebno je dati neke osnovne informacije o “Mjesečniku” i društvenim okolnostima u kojima je došlo do njegovog izlaženja.

Izlaženje pravničkog časopisa “Mjesečnik” pokrenulo je, na područjima tadašnjih hrvatskih zemalja, Pravničko društvo u Zagrebu koje je osnovano 28. veljače 1875. Iste godine je i izišao prvi broj časopisa, a posljednji 1945. Od tada časopis nastavlja izlaziti pod nazivom “Narodni tužilac”, a od 1947. kao “Naša zakonitost”. Treba reći

*Ovaj tekst je izložen na međunarodnom pravnom savjetovanju “Pravnopovijesni izazovi na početku novog stoljeća”, koji je održan u Splitu 11.-13. svibnja 2006. pod naslovom “Pravnoteorijski tekstovi u časopisu Mjesečnik (1875.-1945.).”

da su i prije "Mjesečnika" izlazili pravnički časopisi koji su zbog svog oskudnog sadržaja zapravo bili pravnički listovi.¹ Svi oni bili su isključivo privatna izdanja njihovih urednika, te su vrlo kratko izlazili. Tako je prvi pravnički list na slavonskom jugu "Pravdoneša" izlazio u Zadru 18 mjeseci², a od ostalih poznatijih spominjemo "Pravnik" (Zagreb, 18 mjeseci³), "Pravnik" (Rijeka, devet mjeseci⁴), "Sudnica" (Zadar, jedno godišće⁵), "Novi pravnik" (Vojni Sisak, pet mjeseci⁶), "Pravo" (Zadar, Split, deset godina⁷). "Mjesečnik" je pak izlazio organizirano i gotovo bez prekida (osim kratkotrajnog prekida od sredine 1919. do sredine 1921.), a brzo se afirmirao i izvan granica Hrvatske. Može se, s obzirom na navedeno, reći da je "Mjesečnik" prvi pravnički časopis u Hrvatskoj. Po svom obimu i dužini izlaženja, od pravničkih časopisa susjednih zemalja, s "Mjesečnikom" se mogu uspoređivati "Slovenski pravnik" (Ljubljana), koji je počeo izlaziti od 1881., te uz kraće prekide prestao izlaziti 1920. U Srbiji je to "Arhiv za pravne i društvene nauke" (Beograd) koji je počeo izlaziti 1906., te izlazi još i danas.

Na izlaženje svakog stručnog časopisa utječu društvene okolnosti. Može se reći da su one bile izuzetno važne za početak izlaženja, rad i prestanak "Mjesečnika". Hrvatska je još od 1526. godine u sastavu Habsburške Monarhije, koja prema Austro-ugarskoj nagodbi iz 1867. godine mijenja ime u Austro-Ugarsku Monarhiju. Za pokretanje časopisa ključno značenje ima Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. kojom Hrvatska i Slavonija dobivaju autonomiju u pravosuđu, unutarnjoj upravi, nastavi i na vjerskom polju. Nove prilike zahtijevale su kritički, inicijativni i stvaralački znanstveni pravnički rad, što je najuspješnije moglo biti provedeno djelovanjem udruženja. Tako 1875. dolazi do osnivanja Pravničkog društva u Zagrebu – inače najstarijeg pravničkog društva na slavonskom jugu. Glavni cilj i svrha društva jest promicanje i razvoj prava u teoriji i praksi, a glavno sredstvo za ostvarenje tog cilja jest stručni časopis. Tako prvi broj časopisa "Mjesečnik" izlazi 1. lipnja 1875., te se u njemu objavljuju predavanja i diskusije i priopćuju pravni slučajevi iz pravosuđa i zakonodavstva.

I dalje slijede velike političke i društvene promjene: Prvi svjetski rat, stvaranje jugoslavenske države (najprije kao Država Slovenaca, Hrvata i Srba, zatim Kraljevstvo SHS, pa Kraljevina SHS, te Kraljevina Jugoslavija), nastanak Banovine Hrvatske, Drugi svjetski rat i nastanak NDH. Generalno možemo reći da se ove okolnosti na rad časopisa odražavaju tri vida. Prvo, mijenjaju se ili gube dotadašnji izvori financiranja (pa je kako smo spomenuli časopis nakratko i prestao izlaziti – od sredine 1919. do sredine 1921.), a iz istih razloga nalazimo i na sugestije uredništva da se pišu kraći članci.⁸ Drugo, stavljaju se novi zadaci pred pravnike, od

¹ Kramarić, I., Od časopisa "Mjesečnik" do časopisa "Naša zakonitost", *Naša zakonitost*, XXIX, 1975., 4, str. 62.

² Od 1. III. 1851. do 18. IX. 1852.

³ Od 7. I. 1853. do 7. VII. 1854.

⁴ Od 4. X. 1862. do 5. IX. 1863.

⁵ U 1868. godini.

⁶ Od 15. I. 1871. do 28. VI. 1871.

⁷ Od 30. VI. 1873. do 1883.

⁸ Bauer, A., *Pravnički časopisi u Hrvatskoj* (Od početka izlaženja do oslobođenja 1945. god.), Zagreb, 1960., str. 22.

kjih se očekuje da krče nove puteve i obrađuju aktualne probleme. Treće, naročito se ulaskom u jugoslavensku državu širi područje potencijalnih čitatelja, a i nalazimo više članaka slovenskih i srpskih pravnikâ. Napominjemo da je "Mjesečnik" i prije nastanka jugoslavenske države bio otvoren za ove pisce, a pratio je izlazak, pa i prikazivao neke srpske i slovenske časopise, a gotovo redovito spomenuti "Slovenski pravnik" i beogradski "Arhiv za pravne i društvene nauke", te časopise i drugih slavenskih zemalja (Bugarska, Rusija).

Kroz tako dugo razdoblje mijenjaju se urednici časopisa, njegov naslov i sadržaj. Mogu se razlikovati tri razdoblja. Od 1875. do 1919. časopis je izlazio pod naslovom "Mjesečnik Pravnîčkog društva u Zagrebu". Glavni urednici (bilo samostalno ili zajednički) kroz to vrijeme bili su: Blaž Lorković, Jaromir Hanel, Josip Šilović, Stjepan Kranjčić, Ladislav Polić. U razdoblju od 1921. do 1939. izlazio je pod naslovom "Mjesečnik" i s podnaslovom Glasilo Pravnîčkog društva, a glavni urednici bili su: Edo Lovrić i Ivo Politeo. U razdoblju od 1940. do 1945. podnaslov je bio Glasilo Hrvatskoga pravničkoga društva. Glavni urednici su i dalje Edo Lovrić i Ivo Politeo, te sam Politeo.

Sadržaj časopisa, odnosno vrste tekstova i rubrika mijenjao se u skladu s prilikama i količinom materijala. Najraznovrsniji sadržaj bio je u drugom razdoblju od 1921. do 1939. u kojem postoje sljedeće rubrike: rasprave i drugi članci, mnijenja, zakonske osnove, ocjene i prikazi, rješidbe, upravna praksa, društvene vijesti, nove knjige odnosno literatura te svaštice. Uvijek je težište sadržaja bilo na teorijskom dijelu (dakle raspravama i člancima). Uredništvo je često apeliralo da se više pažnje posveti praktičnim slučajevima, pa je čak bilo i kritike zbog previše "teoretiziranja" na račun prakse.⁹

2. METODOLOGIJSKE POSTAVKE I NAPOMENE

U sljedećem dijelu ukazujemo na metodologijske postavke naše analize sadržaja časopisa. Najprije pravimo podjelu prema vrstama tekstova na članke (čime obuhvaćamo i one tekstove koji nose naziv rasprave) i ostale teorijske tekstove, koji se javljaju pod nazivom ocjena i prikaza, književnih obznana, književnosti, literature i slično. U ovim tekstovima, osim prikaza i ocjena, na što upućuje i sam naziv, obaviještava se o izlasku neke nove knjige ili časopisa, ili se daje njihov sumarni sadržaj. Prikazujemo sadržaj članaka, a sadržaj ostalih tekstova vrlo sumarno, ili ih pak samo spominjemo. Ovo iz razloga što je ipak u svakom pravničkome časopisu težište na člancima, koji daju pečat časopisu, a dijelom i zbog opsega ovog rada. Dakle, na ovaj način obuhvaćamo sve tekstove koji se bave pravnom teorijom.

Osim radova koji spadaju u pravnu teoriju, uvrstit ćemo radove i iz drugih nauka, koje nisu strogo odvojene od teorije prava, posebno filozofije prava i

⁹ Bauer, op. cit., str. 20.

sociologije prava, politike, te radove iz ustavnog prava ukoliko je u njima zahvaćena i općeteorijska problematika. Sve ove radove svrstavamo pod pravnu teoriju u širem smislu. Napominjemo da ovu podjelu teorijskih disciplina radimo s današnjeg aspekta. Naime, i iz samih radova u "Mjesečniku" vidimo da se izraz teorija prava vrlo rijetko upotrebljavao, odnosno da se pod pravnom teorijom podrazumijevala u prvom redu filozofija prava.

Radove ćemo prikazati kronološkim redoslijedom jer tako najbolje ukazujemo na zastupljenost određene problematike i autora u pojedinom razdoblju.

3. TEORIJA PRAVA U ČLANCIMA

Brojni tekstovi posvećeni su pravnoj terminologiji. Prvi od njih je onaj **Baltzara Bogišića** pod naslovom "**Stručno nazivlje u zakonima**" (1877.)¹⁰ koji konstatira da su tehnički nazivi u našim zakonima, koji su navodno pisani narodnim jezikom, loši i nerazumljivi. Smatra da pri sastavljanju treba postupati tako da zakoni budu razumljivi i nepravnicima. Da bi zakoni bili razumljivi stručni nazivi bi trebali biti "vađeni" iz živog narodnog jezika, a za one rijetke slučajeve, za koje bi trebalo uvoditi nove izraze, to treba raditi tako kako bi ih sam narod "vadio", kad bi došao u priliku da se time bavi.

Luka Marjanović u tekstu pod naslovom "**Jezik u zakonih i naredbali**" (1877.)¹¹ ukazuje na dva puta kojim hrvatski pisci idu: dok jedni pišu hrvatskim rječima, ali stranim slogom, dotle drugi gledaju da jezik bude što čišći i što sličniji narodnom govoru. Marjanović se zalaže za ovaj drugi put, jer drži, poput Bogišića, da je narodno mišljenje pokazatelj kamo se i dokle smije ići stvarajući nove riječi i nove stavke za pojmove kojih u narodu nema, a potrebne su za struku. Nadalje, ističe da zakonodavac u zakonima, odnosno vlada u naredbama, teško griješe o hrvatski jezik i narodno mišljenje, jer ako se hoće postići ono što zakonima i naredbama želi, onda se ne smije zanemarivati narodni duh i govor. Osobito zakoni i naredbe namijenjeni seoskom pučanstvu moraju biti pisani na njima razumljiv način.

Filozofiju najstarije države – Kitaja (danas Kina) i odnos te filozofije prema društvenom, pravnom i državnom životu naroda analizira **Napoleon Špun Stričić** u tekstu pod naslovom "**Pojmovi o pravu i državi u starom Kitaju**" (1879.)¹² razmatra. Polazi od Khun-czy-jeva i Lao-czy-eva nauka. Prema Khun-czy-evoj (Konfucijevoj) filozofiji nebo, zemlja i čovjek tri su vrhovne sile i sačinjavaju jedinstvenu cjelinu obuhvaćajući svemir. Od svih bića jedini čovjek ima razum. Dužnost je čovjeka da sam sebe usavršava, usavršavajući sebe, usavršava obitelj, a savršenstvo obiteljskih odnosa dovodi do savršenstva države. Prema Lao – czy-evoj filozofiji carstvom se najbolje upravlja pravednošću i krepošću.

¹⁰ "Mjesečnik", 1/1877., str. 19.-30.

¹¹ "Mjesečnik", 3/1877., str. 107.-125.

¹² "Mjesečnik" 4/1879., str. 150.-164.; 6/1879, str. 241.-244.

Gjuro Belošević u tekstu pod naslovom "*Narodna pravna svijest*" (1880.)¹³ prikazuje nastanak pravne svijesti na primjeru obuzdavanja krvne osvete ili odmazde. Zanimljivo je, ističe autor, da krvnu osvetu, koja se javlja još u Mojsijevoj knjizi, poznaju zakonici u cijeloj Europi od 11. pa do 15. stoljeća, iako su narodi jedan za drugog znali tek po imenu (Vinodolski zakonik, Poljički statut, zakon cara Dušana, alamanski zakon itd.). Kako je dolazilo do istrebljenja pojedinih plemena, zdrav razum i iskustvo pokazali su da apsolutna sloboda pojedinca uništava slobodu drugih te svaki poredak i napredak, državna vlast je morala taj običaj barem donekle ublažiti: uvođenjem azila za ubojice, određivanjem dana u godini kada su se morala obustaviti sva neprijateljstva uvođenjem krvarina, itd. Možemo reći da se stvara pravna svijest kada se pojedinac uvjerio o nuždi i dobroti tih ustanova.

U kritičkoj analizi Iheringova djela pod naslovom "*Borba za pravo*" (1882.)¹⁴ **Živko Gojković** ukazuje kako Ihering u istoimenom djelu¹⁵, suprotno shvaćanju tadašnje pravne znanosti da je postanak prava miran i bez otpora, drži da je postanak svakog pravnog pravila, uz rijetke izuzetke, rezultat teške borbe. Da bi obrazložio tu postavku Ihering je uzeo polje privatnog prava. Na drugim pak pravnim poljima, kao što je javno i kazneno pravo postoje organi koji se brinu da se pravni red održi. Naprotiv kod privatnog prava sve je prepušteno inicijativi ovlaštenog: od njegovog interesa i pravnog osjećaja ovisi hoće li se pravni red održati ili ukinuti. Stoga se dovoljno ne uviđa da se predmet borbe tiče životnih interesa pojedinca i društva. Ihering pita zašto se vode parnice koje svojom važnošću nisu ni u kakvom omjeru s trudom, troškovima i društvenim nemirima i zaključuje da se parnice vode zbog povreda pravnog osjećaja – pravna borba je reakcija duševne boli na pretrpljenu nepravdu.

Iako rasprava **Pahmana Semena Vikentjeviča - "Sadašnji pokret u pravnoj znanosti"** (1883.)¹⁶ ima u vidu prvenstveno stanje pravne nauke u Rusiji, ona potiče i raspravlja pitanja od općeg značenja. Pahman kao ishodište svog promatranja pravne znanosti uzima filozofski pravac koji je najviše pokrenuo tadašnje težnje u pravnoj znanosti – škola prirodnog prava. Međutim, uz sve koristi, ideja vječnog i nepromjenjivog prava pokazala se pogrešnom, jer pravo nije gotovi produkt ljudskog uma, nego se historijski razvija. Zadaća nove historijsko-filozofske nauke nije da pronade apsolutno i nepromjenjivo pravo, već da ispita one faktore koji uvjetuju razvitak prava. Nova nauka imala bi, stojeći na historijskoj podlozi, tijesnu vezu sa svim disciplinama koje se bave proučavanjem socijalnih pojava: općom sociologijom, političkom ekonomijom, antropologijom, psihologijom i psihijatrijom.

¹³ "Mjesečnik", 7/1880., str. 245.-251.; 6/1880., str. 275.-282.

¹⁴ Mjesečnik, 6/1882., str. 371.-378.; 7/1882., str. 397.-407.; 7. (Razdjel B) /1882., str. 429.-438.; 8/1882., str. 467.-476.; 8 (Razdjel B) /1882., str. 502.-509.; 9 /1882. str. 532.-540.; 9 (Razdjel B) /1882., str. 56.-570.; 10/1882., str. 589.-595.

¹⁵ "Der Kampf ums Recht"

¹⁶ "Mjesečnik", 9/1883., str. 85.-96., 177.-192., 337.-356. Raspravu je početkom 1882. čitao u petrogradskom pravničkom društvu.

Stevan Popović u tekstu pod naslovom "*Refleksije na pojam prava dra Burcharda*" (1885.)¹⁷ osvrće se na Burchardovu knjigu "Sistem austrijskoga privatnoga prava", u kojoj po mišljenju Popovića, nije otkrio nove ideje, već je kazao ono, što su već prije njega mnogi rekli. Međutim, rad ima veliku vrijednost u oštroomnom i plastičnom razlaganju temeljnih crta privatnog prava. Burchard je našao kraći put do pojma prava, i označio ga u formuli "du sollst" i "du sollst nicht", što Popović prevodi sa "imaš" i "nemaš". I Burchard, kao i mnogi drugi koji istražuju pojam prava, polazi od pojmova dobra i zla, pa je dobro sve ono što odgovara moralnom osjećaju, a zlo sve ono što tom moralnom osjećaju ne odgovara. Popović polemizira s Burchardom koji razlikuje moralno pravo i pravo u državi, tvrdeći da za moralno pravo ne trebaju nikakva načela, niti ikakva pravila, već jedino moralni osjećaj, a Popović drži da je i u moralnom pravu, kao i u pravu u državi jedan te isti sadržaj – načela i pravila.

Najdublji teorijski pristup jezičnoj problematici daje **Baltazar Bogišić** u svojim tekstovima, a posebno u tekstu "*Tehnički termini u zakonodavstvu*" (1888.).¹⁸ Iz njegovih radova vidljivo je dubinsko poznavanje slavenskih, germanskih i romanskih jezika, pa i upotrebe riječi u Engleskoj, Sjevernoj Americi i sl. Neka od njegovih pravila nalazimo i u današnjoj leksikologiji. Tako kaže kako su pitanja o jeziku inače u zakonodavstvima slabo obrađena, a od teoretičara koji su se njima značajnije bavili Bogišić ističe Bacona, Montesquiea, Benthama, Portalisa i Savignya, koji su kao bitna svojstva zakona isticali: jednostavnost, jasnoću i određenost. Međutim, oni nisu dali potrebna detaljnija i znanstveno utemeljena pravila, koja bi se primjenjivala u pojedinim slučajevima, a koja Bogišić daje. Bogišić nalazi da se sve kategorije slučajeva mogu podijeliti u tri grupe: 1. termini koji se nalaze u živom narodnom jeziku, 2. pozajmljeni termini i 3. termini koji su stvoreni manje ili više samostalno. Osnovno pravilo u određivanju termina treba biti: "čvrsto se držati narodnoga živog jezika; a kad je neminovna potreba odstupiti od toga, onda se čvrsto držati njegova duha".¹⁹

Z. R. u tekstu pod naslovom "*O pravnoj terminologiji*" (1888.)²⁰ ističe kako neki pravници, kada pišu, ne pridaju dovoljno pažnje jeziku i njegovim pravilima. Koriste termine koji ne izražavaju bit pojma, niti su u skladu s duhom i prirodom jezika. Osobito prigovara nerazumljivim rješidbama sudbskih i političkih vlasti.

Smatra da Pravničko društvo u Zagrebu zajedno s Pravnim fakultetom što prije treba početi stvarati pravnu terminologiju.

Henrik Dernburg u tekstu pod naslovom "*Fantazija u pravu*" (1894.)²¹ tvrdi da je fantazija zadnji temelj svega prava, oživljujući element putem kojega pravo opstoji. Nalazi je ponajprije u predrđavnom stanju. Naime, prije nego što su se

¹⁷ "Mjesečnik", 10/1885., str. 497.-508. Ovo je predavanje što ga je autor održao 21. ožujka 1894. u pravničkom društvu u Beču.

¹⁸ "Mjesečnik", 1/1888., str. 1.-19. Ovaj tekst je govor kojeg je Bogišić održao na sastanku ruskog filološkog društva na petrogradskom univerzitetu 1887.

¹⁹ Str. 7.

²⁰ "Mjesečnik", 5/1888., str. 254.-257.

²¹ "Mjesečnik", 11/1894., str. 492.-502.; 12/1894., str. 533.-543.

pojaviili zakonodavci koji su izdavali opće zapovijedi, da bi vladar stekao autoritet nad masom, nije bila dovoljna samo njegova volja, već bi potporu za slušanje svojih zapovijedi vladari našli u božjoj volji. Tako vjerska i svjetovna pravila imaju isti izvor: njihova moć potječe od fantazije. Nadalje, autor fantaziju nalazi u rimskom pravu, osobito Zakoniku XII ploča koji je, kako kaže, zoran i plastičan, njegove riječi se lako slušaju i pamte, a fantaziju sadrži i u nekim svojim institutima, npr. raspolaganju za slučaj smrti i među živima ili u instituciji dvoboja.

U modernom pravu je sve manje fantazije. Nalazi je npr. u ustanovama kojima zakonodavci štite maloljetnike, žene i slabe. Međutim, fantazija će uvijek postojati, jer se odnosi između ljudi zasnivaju na vjernosti i poštenju, koji su potekli iz fantazija.

Sistem i metodu koju je usvojio pri kodifikaciji crnogorskog imovinskog prava iznosi **Baltazar Bogišić** u tekstu pod naslovom "**Povodom Crnogorskog građanskog zakonika**" (1889.)²² Uzevši u obzir teorijske ideje o kodificiranju, kao i gotove zakonike, držao je da bi njegov rad trebao krenuti posve samostalnim putem. To djelo trebalo bi biti, po njegovom mišljenju, i sistematsko i jednostavno. U tu svrhu je uzeo, s jedne strane, oblike i mišljenja koji vladaju u teoriji i zakonodavstvu zemalja koje već imaju građanski zakonik; s druge – originalne elemente same zemlje kojoj je zakonik namijenjen. Osobitu pažnju posvećuje jeziku i stilu, uvjeren da od toga elementa ovisi, manje ili više, jasnoća njegovog djela. Kao glavno pravilo u pogledu stila zakonika jest razumljivost, pa je nastojao da jezik bude jednostavan i "narodan", izbjegavajući strane riječi, ili riječi načinjene u duhu stranog jezika. Što se tiče jasnoće, u načelu ju je usvojio, ali kada bi suvišna sažetost morala dovesti do nejasnoća, tu je prednost davao opširnosti.

Franjo Spevec u tekstu pod naslovom "**Rad oko pravne terminologije**" (7/1890.)²³ predlaže da se taj rad započne na način da se upravo u "Mjesečniku" priopćavaju takvi pojmovi o kojima nema izraza ili se dvoji je li postojeći dobar. Time bi se otvorila rasprava koja bi već sama mogla postići krajnji rezultat (pronaći najadekvatniji izraz), ili bi bar mogla biti podloga za daljnji rad. On sam, kao početak rada, daje nekoliko primjera, vodeći o tome kako se izražavaju neki slavenski narodi (Srbi, Crnogorci, Rusi, Česi, Poljaci) i Nijemci. Tako npr. pita je li za označavanje objektivnog ili subjektivnog prava, bolji izraz "moć" ili "vlast". On drži da je bolje pravo u objektivnom smislu nazvati "moć", jer su, kako kaže "i njegova etička braća" - religija, moral, običaj - također moći. Za subjektivno pravo pak drži da ga je bolje zvati "vlast". Naime, subjektivno pravo je vlast, koju objektivno pravo daje stanovitom interesu. Na isti način raspravlja je li pravilnije "obvezna" ili "obvezatna moć", odnosno "obvezna ili obvezatna snaga; između "naravi" i "prirode", odlučuje se za "narav čovjeka", "narav jezika", "narav prava", "narav pravnog instituta" i sl., a "priroda" bi se pak imala upotrebljavati za oznaku vanjskog fizičkog svijeta, itd.

²² "Mjesečnik", 3/1889., str. 103.-118.

²³ "Mjesečnik", 8/1890., str. 329.-332.

I **L. N.** u tekstu pod naslovom "*Rad oko pravne terminologije*" (1890.)²⁴ poput Bogišića, Marjanovića, Z. R.-a, i Speveca,²⁵ smatra da se najviše riječi i izraza za pravne institute dade pokupiti od naroda, i to npr. iz obiteljskog prava, obveznog, stvarnog, ponegdje i nasljednog. Naprotiv, za pojmove mjeničnog, trgovačkog ili javnog prava, biti će mnogo manje pravih narodnih riječi. Smatra da suci i upravni činovnici mogu svaki dan čuti kako narod označava ovaj ili onaj pojam, a upravo su sudske i upravne rješidbe - zbog sloga, poretka riječi i izražavanja misli - teško razumljive. Ako netko mora govoriti i pisati jasno i precizno, da ga drugi razumiju, onda je to zakonodavac. Smatra da zakoni vrve izrekama koji su puki prijevodi iz tuđih jezika, te da su mnogi zakoni iz apsolutističkog vremena pravilnije pisani. Navodi primjer Zakona o zadrugama, koji je namijenjen seljaštvu, a pisan je tako da će ga teško razumjeti i pravno obrazovana osoba.

U tekstu pod naslovom "*O pravu i pravednosti*" (1896.)²⁶ **Franjo Spevec** ukazuje da bi svaki član društva trebao znati što više o pravu, jer bi tako cijenio vrijednost onoga što mu pravo pruža. Pravo je jedan od glavnih temelja na kojima je sazdan socijalni svijet - bez prava nije moguć društveni život. Pravo zaštićuje fizičke uvjete i ekonomske uvjete života, te idealna dobra čovjeka: slobodu, čast, obitelj, ćudoredne i religiozne podloge društva. Autor označava pravom ona pravila za međusobni život ljudi, koja formalno vrijede kao prinudna pravila bez obzira na privolu onih koji su im potčinjeni. Kada je pravo pravedno? Kad ispitujemo pravednost pravnih normi, onda ispitujemo da li se njihov sud o vrijednosti određenih osoba ili odnosa slaže s našim sudom o toj vrijednosti. Taj sud o vrijednosti stvaramo pod utjecajem raznih faktora, koji nisu uvijek isti, niti nepromjenjivi, niti kod svih ljudi jednaki. Zato su nazoni o pravednosti različiti ne samo kod raznih naroda, nego i kod istog naroda, kod različitih društvenih slojeva, stranaka i individua.

Živojin M. Perić u tekstu pod naslovom "*Nekolika pravna saopštenja*" (1905.), u točki pod nazivom "*O povratnom dejstvu interpretativnih zakona*"²⁷ analizira na prvi pogled nesumnjivo pravilo da interpretativni zakon ima retroaktivno djelovanje. Ono polazi od toga da interpretativni zakon nije novi zakon: njime se tumači već postojeći, ali nejasan zakon, što znači da on s postojećim zakonom čini jednu cjelinu. Perić ukazuje da to pravilo o retroaktivnom djelovanju interpretativnog zakona nailazi na teškoće u situaciji u kojoj je protumačena odredba bila ranije predmet stalne sudske jurisprudencije koja joj je davala drugo značenje, a ne ono koje ima po interpretativnom zakonu. Po autorovom shvaćanju, oni koji obzirom na stalnu sudsku jurisprudenciju zasnuju neki privatno-pravni odnos, nalaze se u istom položaju kao da su taj odnos zasnovali na nekom izrečenom i nesumnjivom zakonskom propisu. Tu stalnu jurisprudenciju mi izravnavamo sa zakonom prema kojem se interpretativni zakon pojavljuje kao nov, zbog čega ga

²⁴ "Mjesečnik", 8/1890., str. 395.-401.

²⁵ Bogišić 1877., 1888., 1889.; Marjanović 1877.; Z. R. 1888.; Spevec 1890.

²⁶ "Mjesečnik", 7/1896., str. 385.-410.

²⁷ "Mjesečnik", 3/1905., str. 181.-189.

nećemo primjeniti na one privatnopravne odnose koji su nastali pod režimom starog zakona, tj. pod režimom jurisprudencije.

Godine 1903. objavljena je habilitacijska radnja *Ladislava Polića* pod nazivom "*Zakon i sankcija*"²⁸ u kojoj Polić kritički promatra teoriju velikog teoretičara državnog prava Labanda, koja je bila predmet mnogobrojnih prepirki među piscima državnog prava. Centralni položaj u raspravi zauzimaju razmatranja o vladarskoj sankciji koja je, prema Labandu, treća faza u procesu nastajanja zakona, kojom se zakonu pridaje pravna snaga, a prethodio bi joj stadij u kojem se ustanovljuje zakonski tekst. Drugim riječima, sankcija je izdavanje zakonske zapovijedi, koja se dodaje zakonskom sadržaju. Polić odbacuje Labandovo razlikovanje između zakonske zapovijedi i zakonskog sadržaja, jer smatra da obvezna snaga pripada zakonu kao pravnom pravilu. U pojmu pravnog pravila već je sadržan i pojam obveznosti: jedno pravilo koje ne bi bilo obvezno ne bi bilo pravno.

Polić drži da se Labandova teorija ne može prihvatiti jer se ne slaže s pozitivnim pravom ustavne monarhije. Naime, po Labandu, težište zakonodavne vlasti ležalo bi kod monarha koji izdaje zakonsku zapovijed, tj. sankciju. Polić drži da bi Labandova teorija bila točna samo za monarhije onog tipa u kojima je monarh doista jedini nositelj zakonodavne vlasti, te pristanak koji parlament daje na zakone, nije njegovo učešće u zakonodavnoj vlasti, nego ustavna pretpostavka za monarhovo obavljanje vlasti. Ukazuje i na postojanje monarhija u kojima je zakonodavna vlast podijeljena između monarha i parlamenta, u kojima se uzima da je za stvaranje zakona potrebna suglasnost ta dva potpuno ravnopravna činitelja, kao i takvih monarhija u kojima je parlament nadređen monarhu.

U naprijed spomenutom tekstu – "*Nekolika pravna saopštenja*" u njegovoj drugoj točki pod naslovom "*O postanku pravnih (moralnih) lica*" (1905.)²⁹ *Živojin M. Perić* ističe kako po pitanju postanka pravnih osoba postoje dva sistema. Po jednom sistemu država se ne može miješati u formiranje pravnih osoba, ono ovisi jedino o volji pojedinaca. Uplitanje države, u smislu davanja odobrenja za konstituiranje pravnih osoba, vrijeđalo bi prirodno pravo pojedinaca - pravo udruživanja. Po drugom sistemu, ni jedna pravna osoba ne može postati bez volje države, odnosno njenog odobrenja. Perić zastupa stajalište (kao i francuski zakon o udruženjima iz 1901, koji je aktualizirao pitanje o prirodi pravnih osoba) da je država izvor pravnih osoba. Polazi od toga, da kao što je fizičkoj osobi uzrok neka druga fizička osoba, kao njen roditelj, tako i pravna osoba mora imati svoga autora, a to je država. Odobrenje dato od strane države da se mogu formirati pravne osobe jest akt rođenja tih osoba.

Cesar Pellegrini u tekstu pod nazivom "*Običaji*" (1906., 1907.)³⁰ bavi se istoimenom problematikom. Ističe njihov značaj, jer, kako je poznato, dok još nije

²⁸ "Mjesečnik", 4/1903., str. 278.-283.; 5/1903., str. 340.-350.; 6/1903., str. 420.-429.; 7/1903., str. 517.-523.; 8/1903., str. 585.-593.; 9/1903., str. 668.-676.; 10/1903., str. 743.-752.; 11/1903., str. 818.-832.; 12/1903., str. 900.-910.

²⁹ "Mjesečnik", 4-5/1905., str. 274.-283.

³⁰ "Mjesečnik", 7/1906., str. 526.-531.; 8/1906., str. 685.-693.; 11/1906., str. 838.-845.; 2/1907., str. 117.-124.

bilo pisanih zakona odnosi između stranaka ravnali su se običajima. Dapače, u rimskom pravu običaji su bili poput pisanih zakona. Govori o značenju običaja kod Grka i Rimljana, a posebno Mlečana, te u dalmatinskim statutima. Tako su za mletačke vladavine običaji služili u slučajevima koji nisu bili predviđeni zakonima, te bi mletački sudac morao presuđivati po običajima dotične zemlje. Tako je bilo i u Dalmaciji, kad vladajući statuti ne bi dali temelje presudi. U dalmatinskom kolonatu su pak vladali stari običaji, koji nisu sadržani u statutima već u pojedinim pogodbama što su se sklapale između gospodara i težaka. Osvrće se i na običaje koji su vladali kod Srba, Vlaha, u Bosni i Hercegovini za turske vladavine.

Piše o nekim institutima koji su uređeni običajem, a i kada bi kasnije bili popisani, ostajao je veliki utjecaj običaja, ili čak još uvijek ravnanje po njima, npr. kmetstvo, ropstvo, dužničko ropstvo, zaruke.

Ivan Strohal u tekstu pod naslovom "**Valtazar Bogišić**" (1908.)³¹ najvećom Bogišićevom zaslugom drži što je zasnovao nauku slavenskih naroda kao posebnu granu pravne znanosti. On pri tome ispituje pravni život koji je postojao u narodu nezavisno od pisanih zakona, ali i nezavisno od normi običajnog prava, čime je zapravo zastupao one misli koje danas u teoriji zastupa škola slobodnog prava. Najznamenitije njegovo djelo jest "Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru", kojeg je posebnost, što nije poput ostalih, uzet iz drugih zakonika, već je uzet iz prava koje živi u samom narodu. Sastavljajući taj zakonik opazio je da u južnih Slavena još uvijek nema stalnog stručnog nazivlja, pa je posebnu pažnju posvetio i pravnoj terminologiji.³² Smatrajući Slavene jednom cjelinom, držao je da oni imaju također samo jedno pravo – ne jedno pisano pravo, već jedno pravo koje u narodu živi. Držao je da u pojedinostima postoje neke razlike, ne samo među pojedinim narodima i državama, nego i među pojedinim krajevima i plemenima, premda su temeljni momenti prava zajednički svim slavenskim narodima.

S najznačajnijim stavovima zagovornika i predstavnika struje slobodnog prava, koje je suprotno pozitivizmu tražila da se pored zakona priznaju i drugi izvori prava,³³ upoznaje **Ivan Strohal** u tekstu pod naslovom "**Slobodno pravo**" (1909.)³⁴ I sam Strohal se kritički osvrće na glavna pozitivistička načela o diobi zakonodavne i sudačke vlasti, te da se sudac slijedom toga ima držati samo zakona (*Montesquie – sudci tek kao usta zakona*), a posebno da sudac ne smije ni u kojem slučaju uskratiti rješenje nastalog spora zbog pravne praznine. Strohal se pita što da sudac učini u tom slučaju ako je zakon manjkav, ili pak nerazumljiv ili sebi protuslovan? Što drugo preostaje sucu nego da nastali prijemor riješi mimo takvog zakona. Tako je sudac upravo prisiljen da štiti pravo mimo zakona. Već radi toga mora se uzeti da zakon nije jedini izvor prava.

³¹ "Mjesečnik", 10/1908., str. 841.-870.

³² O čemu vidi Bogišićev tekst "Stručno nazivlje u zakonima" (1877.).

³³ Npr. Kantorowicz, Stampe, Heck, Stammler, Ehrlich.

³⁴ "Mjesečnik", 3/1909., str. 256.-266.

Iste godine objavljen je tekst *Ivana Strohal* pod naslovom "**O hrvatskoj pravnoj terminologiji**" (1909.)³⁵ u kojem izvještava o zadatku kojeg je dobio od odbora Pravničkog društva - da sastavi osnovu po kojoj bi se imala urediti hrvatska pravna terminologija. Rezultati tog posla imali bi se, po Strohalovu mišljenju donijeti u formi rječnika. Neuspjeh dosadašnjih rječnika, odnosno terminologija jest u tome, što se oni koji su stvarali te terminologije, nisu mnogo obazirali na dosadašnje termine, niti su se mnogo obazirali na termine koji žive u narodu, već su samovoljno autoritativno stvarali nove termine. Po njegovom mišljenju dvije su glavne grupe vrela iz kojih bi se crpili termini za sastav pravne terminologije: stariji pravni spomenici i građa o pravu koja živi u narodu. Kao izvanredan primjer sakupljanja termina sadržanih u starim pravnim spomenicima Strohal ističe Mažuranićevo izdavanje "prinosa za hrvatski pravno-povjesni rječnik", te posebno raspravu "O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga" koja se može smatrati uvodom u taj povjesno-pravni rječnik. Smatra da je taj rječnik u pogledu pravne terminologije potpuno postigao svoj cilj, te da je Pravničko društvo pre naglilo u tome da pristupi izradi nove hrvatske pravne terminologije.

Hrvatske pravne izvore s poznatim izvorima ostalih Slavena uspoređuje *Ivan Ružić* u tekstu pod naslovom "**Spoznaja prava u hrvatskim pravnim izvorima**" (1910.)³⁶. Piše o porijeklu naziva pravo, pravda, pravica, pravično, pravina u hrvatskim starijim spomenicima (Poljički statut, Vinodolski zakonik, Kastavski statut, Vrbanski statut, Statut Trsatski, i dr.), ali pronalazi i međuutjecaje u slovenskim, mađarskim, ruskim, češkim spomenicima. Hrvatski narod je, za razliku od nekih drugih, brižno čuvao svoje prastare pravne uredbe i opirao se tuđim zakonima.

Pisac ukazuje da se u prošlosti uz pisane zakone živjelo i po nepisanom običajnom pravu koje se vremenom kodificira tvoreći zbirke običajnog prava.

Ivan Strohal u članku pod naslovom "**Imade li pravna znanost pozitati i van zakona**" (1913.)³⁷ govori o iluziji pravnog pozitivizma o svemoći zakona prema kojoj izvan zakona nema prava, te o tome da svaki građanin poznaje i mora poznavati sve zakone. Autor nalazi da se poslije Kantorowicza, Stampea, Fuchsa, Sturma, Junga, Ehrlicha i dr. počinje sve više uvidati da je tek neznatni dio pravnih odnosa neuređen, nego samo opisan u zakonima, te se počinje uvidati da se ti odnosi stvaraju i razvijaju bez obzira na paragrafe. Međutim, ove nove struje ne slažu se u pitanju što je to izvan zakona, a što je odlučno za pravni život naroda – je li to običajno pravo, pravna svijest, slobodno pravo, narodno pravo, ispravno pravo itd.

Strohal drži da je valjanost pravnoj znanosti glavna zadaća ispitivati pravni život naroda bez obzira na pozitivne zakone određene države, a u drugom redu tumačiti i ispitivati valjanost zakona.³⁸

³⁵ "Mjesečnik", 7/1909., str. 648.-656.; 8-9/1909., str. 734.-749.

³⁶ "Mjesečnik", 8-9/1910., str. 718.-729.

³⁷ "Mjesečnik", 11/1913., str. 985.-989.

³⁸ Str. 989.

U tekstu pod naslovom "*Osnovi pravnih znanosti*" (1919.)³⁹ **Marko Kostrenčić** ukazuje da se pravo može izučavati s raznih aspekata. Pravom kao socijalnom pojavom bavi se sociologija, a normativnom stranom bavi se pravna znanost. Unutar pravne znanosti razlikuje se pravna povijest, znanost pozitivnog prava, te pravna filozofija. I u novije vrijeme javlja se pokušaj da se rezultati jedne znanosti razumno upotrijebe u području druge znanosti. Takvim pokusom autor smatra djelo sveučilišnog profesora Felixa Somlóa koji je zamislio da rezultate sociologije iskoristi za pravne znanosti.⁴⁰

Somló smatra da pojam prava, koji bi vrijedio za sva vremena i za sve narode, nije upotrebljiv. On ga sam određuje kao norme najviše vlasti, koja nailazi obično na posluš, koja je opsežna i postojana. Pod "najvišom vlašću", koju još naziva i "pravnom vlašću" podrazumijeva onu najvišu vlast koja se nalazi negdje u državi. Određujući pojam prava on se nalazi na sociološkom polju, a i Kostrenčić se slaže sa Somlóom da se pojam prava ne može odrediti u jurističkom okviru, već ga valja potražiti na socijalnom polju.

Vladimir Mažuranić 1922. godine, završava svoj rad na hrvatskom pravno-povjesnom rječniku (započet 1908.), o čemu se govori u tekstu "*Rječnik hrvatskog pravnog nazivlja*" (1943.)⁴¹. To je zadnji pokušaj na stvaranju rječnika hrvatske pravne terminologije. Rječnik doživljava veliki odjek, pa se između ostalog kaže da je to "monumentalno djelo pravno – povjesne literature ne samo hrvatske, nego slavenske uopće."⁴² Međutim, u pogledu daljnjeg rada na rječniku hrvatske pravne terminologije postojala su oprečna stajališta o tome da li posao nastaviti ili ne. Neki su pod dojmom veličine Mažuranovićeve djela smatrali svaki daljnji rad suvišnim, tim više što je u međuvremenu Akademija počela izdavati Budmaniev opći rječnik. Rad svakako nije nastavljen, pa tek 1942. godine, upravni odbor Hrvatskog pravničkog društva na svojoj sjednici ponovno stavlja na dnevni red pitanje daljnjeg rada na rječniku hrvatskog pravnog nazivlja. Možemo konstatirati da je pitanje pravne terminologije, i danas, nakon više od šezdeset godina još uvijek aktualno.

U tekstu pod naslovom "*Najnovije u nauci o materijalnoj pravnoj moći*" (1924.)⁴³ **Stevan Sagadin** ističe kako se pravna moć (pravna snaga, izvršnost) shvaćala dualistički, kao civilistička pravna moć i kao publicistička moć, što odgovara dotadašnjem dualizmu u pravu. Dotadašnja teorija, po autorovom mišljenju, ne daje zadovoljavajuće rezultate, jer se pravnu moć ograničava na izvjesnu vrstu pravnih pojava - sudske i administrativne akte.⁴⁴ Po autorovom mišljenju pak, koje inače zastupa i normativistička teorija, pravna moć mora biti svojstvo svih pravnih normi. Pri tome se izraz pravna norma za normativnu teoriju i u okviru nje Merklovu teoriju stupnja obuhvaća cijeli sistem pravnih

³⁹ "Mjesečnik", 3-4/1919., str. 92.-105.; 5-8/1919., str. 147.-163.

⁴⁰ "Juristische Grundlehre", Leipzig 1917.

⁴¹ "Mjesečnik", 1-2/1943., str. 70.-78.

⁴² Karel Kadlec, "Sbornik ved pravnich a statnich", 1922.

⁴³ Mjesečnik, 5-6/1924., str. 206.-217.

⁴⁴ Edmund Bernatzik, Oton Mayer, Tezner, Fritz Fleiner, Kormann, Zorn, Loening, Pražak, Herrnritt.

pojava od izvorne norme (ustava) pa do posljednjeg akta izvršenja, tako da svaki niži akt stoji u odnosu potčinjenosti prema neposredno višem aktu. Norma nižeg stupnja može nastati samo na osnovu norme višeg stupnja. Razvidno je da teorija stupnja ima značajnu konzekvencu - briše razliku između stvaranja i primjene prava (pravna moć pripisivala se do tada samo aktima primjene prava), jer u odnosu prema normi višeg stupnja norma nižeg stupnja znači njenu primjenu.

Srećko Zuglia u tekstu pod naslovom "**Pravne i stvarne garancije zakonitosti kod nas**" (1925.)⁴⁵ ističe kako se u novije doba sve više pisaca izjašnjava za pravo sudske kontrole nad ustavom, te se ta kontrola pridaje sudovima po samoj prirodi stvari, gdje god im nije izričito oduzeta (u Francuskoj Duguit i Jéze, u Austriji Kelsen i Merkel). Autor to smatra konsekvencom produbljenja pojma pravne države, tj. ostvarenjem načela da se u državi svaka funkcija povjeri onom državnom organu, koji je za obavljanje te funkcije najkvalificiraniji – dakle sud.

Što se tiče opasnosti sudačkog apsolutizma treba naglasiti da je taj apsolutizam najmanje vjerovatan i opasan. Sudovi ne raspolažu ni s kakvom fizičkom snagom. Čitav njihov autoritet leži u ispravnosti i objektivnosti njihovih rješenja, a ta se dade dosta uspješno kontrolirati javnim mnijenjem. Osim toga, svako sudsko rješenje obuhvaća samo konkretan slučaj, pa se kod drugog slučaja može i ispraviti.

U tekstu pod naslovom "**Što je pravna tehnika?**" (1935.)⁴⁶ **Đorđe Tasić** ukazuje kako moderna pravna nauka (točnije filozofija) razlikuje nauku od tehnike. Autor se bavi definicijom pravne tehnike u koji spadaju sva sredstva, potrebna da sadržaj (ideje i ciljevi) dođe do izražaja i primijeni se u obliku pravnih pravila i pravnih akata. Ta definicija počiva na razlikovanju sadržaja (pravičnost i ciljevi) i forme, što Tasiću ne izgleda opravdano, te na nekim primjerima pokazuje da je nemoguće odvojiti sadržaj od forme. Oni pokazuju da od načela pa do konkretnog ostvarivanja postoji kontinuitet, odnosno od početka do kraja ima sadržaj i formu. Zato do pojma tehnike treba doći na drugi način, i to tako da se nađe najbolji način ostvarivanja i ciljeva, obazirući se na različite momente: 1. što jasnije i dosljednije izraziti svoju misao; 2. adaptirati pravilo na konkretne slučajeve na najbolji mogući način; 3. stvoriti izvjesnu sigurnost u primjeni i 4. najekonomičnije izvesti primjenu.

Josip Trgovčević u tekstu pod naslovom "**Materijalna pravosnažnost upravnih akata**" (1937.)⁴⁷ ističe kako je pitanje materijalne pravosnažnosti upravnih akata sporno u teoriji, a još više u praksi, gdje je naročite probleme izazivalo uslijed toga što nije bilo jedinstveno kodificiranog upravno-procesnog prava pa djelatnost upravnih službenika nije bila svedena u zakonom određene granice, a položaj i prava stranaka, koje sudjeluju u upravnom postupku nisu bili točno određeni. Donošenje Zakona o općem upravnom postupku 1930. bio je značajan korak u ideji primjenjivanja načela pravne države, posebno načela zakonitosti uprave na području upravnog postupka. U teoriji se mogu opaziti dva

⁴⁵ "Mjesečnik", 4-5, str. 157.-171.

⁴⁶ "Mjesečnik", 4-5/1935., str. 165.-168.

⁴⁷ "Mjesečnik", 2-3/ 1937., str. 107.-112

stajališta: jedni (Bernatzik, Tezner, Herrnritt) materijalnu pravosnažnost dovode u najužu vezu s funkcijom suđenja, tvrdeći da samo rješenja kao deklaratorni upravni akti mogu postati materijalno pravosnažnima, drugi (Tezner, Merkl) je proširuju na sve upravne akte, kako na deklaratorne (rješenja), tako i na konstitutivne (naređenja). Prema vladajućem mišljenju materijalna pravosnažnost znači vezanost vlasti na izdani upravni akt za razliku od formalne pravosnažnosti, koja znači vezanost stranaka na taj akt, jer ga ne mogu pobijati.

Pod očitim utjecajem historijskopravne škole je **Ivo Politeo** koji u tekstu pod naslovom "**Narodno pravo**" (1940.)⁴⁸ raspravlja o ideji da pravo mora biti narodno, odnosno da mora odgovarati pravnoj svijesti naroda. Međutim, taj zahtjev uzmiče pred interesima naroda, pa tako narod i ono što prvotno nije bilo njegovo, ipak priznaje svojim, narodnim (jer je lijepo, dobro, istinito, pametno, korisno). Zahtjev da pravo mora odgovarati pravnoj svijesti naroda bio bi sasvim opravdan samo onda kad bi postojao narod s jedinstvenom pravnom svijesti, koja bi odgovarala apsolutnoj pravdi i potrebama čitavog naroda. Takvog naroda, ni jedinstvene pravne svijesti nema. Mogli bismo govoriti o regionalnim, pa čak i lokalnim ili staleškim pravnim svijestima. Međutim, opstojnost pravne svijesti nije više toliko odlučno ako je pravo u interesu naroda, odnosno na korist zajednice.

Na sociološku osnovu praizvora pravnog pravila ukazuje **Rudolf Legradić** u tekstu pod naslovom "**Izvori prava**" (1941.)⁴⁹ Pravno pravilo pak nastaje kao potreba da se zatvori kružni tok odnosa prava-dužnosti, bez čega ljudsko društvo ne može opstati. Sociološki gledano, svako se pojedinačno pravo nekog čovjeka sastoji u redovitom obavljanju njegovog životnog djelovanja u društvu. Da bi čovjek mogao svoje životno djelovanje redovito obavljati u društvu, mora mu to biti omogućeno od drugih pojedinaca u društvu, od društva kao cjeline. Takvo omogućavanje redovitog obavljanja životnog djelovanja čovjeka u društvu je dužnost. Čovjek u jednom društvu može imati samo toliko prava koliko u tom društvu ima dužnosti. Količine prava i dužnosti u jednom društvu uvijek su međusobno jednake. One mogu biti neravnomjerno raspodijeljene, ali njihov zbroj u jednom društvu uvijek je međusobno jednak. Dok se prava i dužnosti nesmetano izmjenjuju, pravno pravilo nije potrebno, pa se ono povijesno pojavljuje tek onda kada dođe do prekida toka društvenih odnosa prava-dužnosti.

Josip Rucner u tekstu pod naslovom "**Primjena, tumačenje i popunjavanje zakona**" (1943.)⁵⁰ polazi od danas prevladavajućeg stajališta da svaka primjena zakona ujedno znači i njegovo tumačenje, te da je svaki propis potrebno tumačiti. Problematiku iz naziva članka autor razmatra na odredbama OGZ-a, jednog od rijetkih zakonika koji sadrži pravila tumačenja. Tumačenjem zakona autor drži gramatičko i logičko (kao aspekti znanstvene djelatnosti), te autentično tumačenje (zakonodavna djelatnost). Rucner poznaje i sistematsko tumačenje

⁴⁸ "Mjesečnik", 8/1940., str. 337.-342.

⁴⁹ "Mjesečnik", 1-2/1941., str. 278.-291.

⁵⁰ "Mjesečnik", 1-2/1941., str. 15.-36.

kad kaže da zakonik treba tumačiti tako da pojedine dijelove tumačimo u vezi s cjelinom zakonika. Smatra da analogiju treba razlikovati od tumačenja, jer tumačeći zakon mi ga ujedno i primjenjujemo, a analogijom pronalazimo pravi propis. Nadalje, Rucner poznaje i povijesnu metodu – utvrđivanje misli onog zakonodavca koji je donio zakon, te teleološku metodu – misao zakonodavca se utvrđuje prema svrsi zakona. Velikim teorijskim i praktičnim problemom smatra situaciju u kojoj se za nove društvene odnose rješenje ne može naći niti putem tumačenja, niti analogijom. OGZ u tom slučaju upućuje na "načela prava naravskoga" (§ 7) – koji pojam Rucner shvaća, poput Jellineka - kao ono pravo koje se u određenom vremenu smatra jedino razumnim.

U kratkom, ali zanimljivom tekstu "*Vrijeme kao čimbenik prava*" (1944.)⁵¹ anonimus ukazuje na vrijeme kao uvjet za sticanje i gubitak prava. Na vremenu se temelje pravne ustanove dosjelnosti i zastare. Ističe da je vrijeme najstroži, ali ujedno i najblaži sudac, jer je nepristrano. Tek se s vremenom stječe puna objektivnost, a njime se mijenja i pravno shvaćanje. Najpouzdaniji dokaz naprednosti je ono pravno shvaćanje koje je čovječno, tj. koje je svjesno da postoji radi ljudi.

4. TEORIJA PRAVA U OSTALIM JEDINICAMA

Franjo Spevec piše o pojmu prava pisca, pravnika, povjesničara i pjesnika Felixa Dahna kojeg je iznio u knjizi "Über den Begriff des Rechts",⁵² po kojem je pravo umni poredak mira među ljudima, za njihove međusobne odnose, kao i njihove odnose prema stvarima (1896.)⁵³; *Marko Kostrenčić* piše o Josefu Kohleru kao predstavniku novohegelovske struje u pravnoj filozofiji koju je izložio u svojoj radnji "Lehrbuch der Rechtsphilosophie" (1917.)⁵⁴; *Natko Katičić* daje ocjenu rasprave o obvezatnosti prava Arnolda Gysina iz 1927. godine pod naslovom "Rechtshphilosophie und Jurisprudenz", koji drži obvezatnost prava u jurisprudenciji pukom konstrukcijom (1928.); *Juraj Andrassy* daje ocjenu knjige Henri de Pagea pod nazivom "De l' interprétation des lois Contribution a la recherche d' une méthode positive et théories en préséence"⁵⁵ u kojoj raspravlja o granicama suca u tumačenju zakona (1929.)⁵⁶; *Juraj Andrassy* pod naslovom "Članci Gorazda Kušeja o prirodnom pravu"⁵⁷ iznosi Kušejev zaključak da je, unatoč etičkoj vrijednosti prirodnopravnih

⁵¹ "Mjesečnik", 9/1944., str. 393.-394.

⁵² Leipzig, 1895.

⁵³ "Mjesečnik", 5/1896., str. 311.-315.

⁵⁴ "Mjesečnik", 10-11/1917., str. 593.-596; 12/1917., str. 652.-663. Knjiga objavljena u Berlin – Leipzig 1917.

⁵⁵ Bruxelles – Paris, 1925.

⁵⁶ "Mjesečnik", 6/1929., str. 271.-274.

⁵⁷ Članci objavljeni u slovenskom časopisu "Čas".

teorija, samo pozitivno pravo doista pravo (1932.)⁵⁸; u "Mjesečniku" iz 1934. nalazimo obavijest o izlasku udžbenika za predmet enciklopedija prava *Mihajla Lanovića* pod nazivom "Uvod u pravne nauke" (1934.)⁵⁹; Natko Katičić iznosi sadržaj predavanja oksfordskog profesora *A. L. Goodharta*, pod nazivom "Nekoliko američkih tumačenja prava"⁶⁰ u kojem prikazuje ulogu američkog suca s aspekta pravnog realizma, (1936.)⁶¹; *Stanko Frank* prikazuje knjigu nastalu prema predavanjima profesora Đorđa Tasića objavljenu pod nazivom "Uvod u pravne nauke" (1936.)⁶²; u "Mjesečniku" iz 1938. nalazimo obavijest o izlasku knjige *Ferde Čulinovića* "Narodno pravo", koja predstavlja zbornik narodnih misli o pravu (1938.)⁶³; u "Mjesečniku" iz 1939. nalazimo obavijest o izlasku knjige *Natka Katičića* koja se bavi odnosom sila u pravnom poretku - "Organ i norma" (1939.)⁶⁴; iste godine nalazimo obavijest o izlasku udžbenika prof. *Eugena Sladovića* "Enciklopedija prava" (1939.)⁶⁵; uredništvo časopisa obaviještava o izlasku studije *Gligorija T. Bugarskog-Zlatića* pod naslovom "Sociološko-politička studija javnog mnjenja"⁶⁶ s glavnom porukom da se mora uvijek računati i s ljudskom psihom, a ne samo s materijalnim sredstvima i prinudom (1940.)⁶⁷; godine 1943. nalazimo bilješku o raspravi *Mirka Košutića* "O sudačkoj nezavisnosti u autoritativnoj državi", koje je glavna ideja da "nezavisnost sudova nije neka posebna svojstvenost ni liberalizma ni demokracije ni parlamentarizma nego samo bitni uvjet sigurnosti svakog poretka" (1943.)⁶⁸.

5. ZAKLJUČCI

Ako uzmemo u obzir sve tekstove iz teorije prava, onda je njihov ukupan broj 48. Uzmemo li pak u obzir samo tekstove koje zovemo člancima, onda ih je 35. U početnim godinama izlaženja časopisa - otprilike sve do godine 1900., objavljuje se u pravilu jedan ili dva teorijska teksta. Kasnijih godina se ovaj broj povećava, po našem mišljenju, jednim dijelom i zbog većeg učešća ostalih vrsta tekstova (ocjene i prikazi i sl.) kojih do 1896. uopće nema. Mali broj objavljenih tekstova na početku možemo tumačiti i time što su osim "Mjesečnika" na području tadašnjih hrvatskih zemalja postojali i drugi časopisi. Možemo primjetiti da je i danas u pravničkim

⁵⁸ "Mjesečnik", 9/1932., str. 430.-431.

⁵⁹ "Mjesečnik", 2/1934., str. 92.

⁶⁰ Predavanje je objavljeno je u zbirci "Modern theories of Law", London, 1933.

⁶¹ "Mjesečnik", 12/1936., str. 563.-566.

⁶² "Mjesečnik", 1/1936., str. 32.-40. Knjiga objavljena 1933. u Beogradu.

⁶³ "Mjesečnik", 12/1938., str. 587.

⁶⁴ "Mjesečnik", 1/1939., str. 46.

⁶⁵ "Mjesečnik", 2/1939., str. 94.

⁶⁶ Novi Sad, 1940.

⁶⁷ "Mjesečnik", 12/1940., str. 575.

⁶⁸ "Mjesečnik", 5/1943., str. 26.-257.

časopisima, ako nisu isključivo teorijskopravne naravi ili se pak isključivo ne bave materijom koja pripada konkretnim pravnim naukama, broj teorijskih tekstova manji. To je donekle razumljivo ako uzmemo u obzir da postoji veći broj konkretnih pravnih nauka i autora koji se njima bave.

Da bismo dali bolju predodžbu o čemu se u "Mjesečniku" pisalo, pored kronološkog prikazivanja tekstova u središnjem dijelu rada, ovdje svrstavamo tekstove po srodnosti problematike u pojedine grupe.

Najveći broj tekstova bavi se *pravnom terminologijom* – njih čak deset. Koliko ta problematika zanima tadašnju pravnu teoriju vidi se i iz toga da se ti tekstovi javljaju od samog početka izlaženja časopisa (1877.), pa gotovo do samog kraja (1943.). Svi tekstovi ističu isti zahtjev za razumljivošću pravnih pravila. Pokazatelj dokle i odakle se smije ići u stvaranju novih termina je narodno mišljenje - pravni termini se trebaju tražiti u narodnom duhu i govoru. Kritizira se zakonodavca, ali još više upravne službenike i suce koji su u svakodnevnom dodiru s narodom, a upravo su njihove rješidbe nerazumljive. Pokušaji za stvaranjem pravne terminologije trebali su rezultirati rječnikom. Veliki odjek ima pravno-povijesni rječnik Vladimira Mažuranića završen 1922., međutim daljnji rad na sastavljanju rječnika nije nastavljen. Tako je pitanje pravne terminologije, unatoč velikim naporima autora i Pravničkog društva ostalo neriješeno, a još i danas je aktualno. Od autora koji su se bavili pravnom terminologijom, naročito treba istaknuti Baltazara Bogišića. On piše najveći broj tekstova u kojima pokazuje najdublji teorijski pristup, a neka od njegovih pravila koja je primjenio u svom kodifikatorskom radu u Crnoj Gori, nalazimo i u današnjoj leksikologiji.⁶⁹

Veći broj autora bavi se pojedinim *teorijskim pravcima*, bilo da je sam autor pripadnik nekog teorijskog pravca ili njegov kritičar. To su prije svega tekstovi o stajalištima historijskopravne škole i slobodnog prava. Tako se ističe da je Baltazar Bogišić, ne samo, kao što je općeprihvaćeno, predstavnik historijskopravne škole, nego i preteča slobodnopravnih stajališta, jer je ispitivao pravni život naroda nezavisno od pisanih zakona i od normi običajnog prava (Strohal 1908.). Pod utjecajem historijskopravne škole, svoje tekstove pišu Belošević (1880.) i Politeo (1940.). Kao pristaša slobodnopravnog pokreta afirmira se Ivan Strohal (1909.; 1913.). Nadalje, nalazimo iscrpnu Gojkovićevu analizu Iheringova djela "Cilj u pravu", kao jednog od najpoznatijih djela sociološko-positivističke literature (Gojković 1882.). Kostrenčić pak prikazuje analizu pojma prava koju čini sa sociološkog aspekta Felix Somló (Kostrenčić 1919). Nalazimo i tekst o pravu kao poretku što ostvaruje opće ljudsko dobro i pravednost (Spevec 1896), kao i Popovićev tekst o pojmu moralnog prava austrijskog pravnika Burcharda (Popović 1885). Na prirodnopravne teorije pak ukazuje se u dva teksta – Andrassyev prikazivački tekst (1932.) i dijelom kod Vikentievča (1883.).

⁶⁹ Ostali pisci koji se bave pravnom terminologijom su: Marjanović, Z. R., Spevec, L. N., Ružić.

Velik broj tekstova se bavi *pravnom normom*, odnosno pitanjima neposredno vezanim uz nju. Najbrojniji su tekstovi o *tumačenju pravne norme*. Tako neki autori govore o granicama do kojih sudac može ići u tumačenju zakona, pa mu u slučajevima kada je zakon nejasan daju stvaralačku ulogu - Perić (1905.) i Strohal (1909.). Rucner se, iako to izričito ne spominje bavi metodama (pravilima) tumačenja (1943.), o kojima ni danas nema slaganja u teoriji interpretacije, odnosno argumentacije. Nalazimo jedan vrlo zanimljiv tekst o američkim tumačenjima prava (Katičić 1936.).

Ostala raznovrsna pitanja o kojima se piše vezano uz pravnu normu su: vladarska sankcija kao faza u procesu nastajanja zakona (Polić 1903.), garancije zakonitosti (Zuglia 1925.), povratno djelovanje interpretativnih zakona (Perić 1905.), običaji (Pellegrini 1906.), pravna snaga (Sagadin 1924.), pravomoćnost upravnih akata (Trgovčević 1937.), izvori prava (Legradić 1941.).

Od materije koja se uobičajeno svrstava u *pravni odnos* nalazimo dva teksta: o pravnim osobama kao vrsti pravnog subjekta (Perić 1905.), te o vremenu kao pravnoj činjenici (anonimus 1943.).

Pod *metodologijskim tekstovima* podrazumijevamo one koji kažu kojom bi se metodom trebala služiti pravna znanost, odnosno kojom bi se metodom trebalo izučavati pravo. Tako se primjerice ističe da bi pravna znanost trebala stajati na historijskoj podlozi i imati tijesnu vezu sa svim disciplinama koje se bave proučavanjem socijalnih pojava (Vikentievich 1883.), nadalje, da bi se pravo, odnosno država trebalo ispitivati sociološkom metodom (Radić 1909.; Kostrenčić 1919.). Zahtjevajući da se pravo izučava jurističkom metodom, tako da se svi pojmovi očiste od svih političkih i socioloških sastojaka, Polić se približava stajalištima čiste teorije prava (Polić 1903. o Labandovoj metodi). Ovdje ubrajamo i tekst o pravnoj tehnici, koja bi se trebala razlikovati od pravne nauke (Tasić 1935.), kao i zamjetan broj obavijesti i prikaza pojedinih knjiga udžbeničkog karaktera – obavijest o izlasku Lanovićeve knjige "Uvod u pravne nauke" (1934.), te obavijest o izlasku knjige Eugena Sladovića "Enciklopedija prava" (1939.), kao i Frankov prikaz Tasićevog "Uvoda u pravne nauke" (1936.).

Na kraju spomenimo da su najzastupljeniji autori Ivan Strohal (koji je napisao četiri teksta – u razdoblju od 1908.-1913.) i Baltazar Bogišić (tri teksta – 1877.-1889.).

SUMMARY

The authors hold that this paper is partial contribution to rare researching of history of legal theory. In this paper they analysed not only legal theory textes but from other sciences which are not separated from them, especially legal philosophy, legal sociology and politics. They analyses textes by chronological method to show representation of some problem area in the definite period. According to relationship problem area, all textes can be assemble in folloving groups: textes deal with legal terminology, some theoretical direction, legal prescription, legal relationship and legal methodology. The most representation authors published in "Mjesečnik" are: Ivan Strohal (which was published from 1908 to 1913) and Baltazar Bogišić (1877-1889).

Key words: *"Mjesečnik" ("Monthly"), legal theory, legal history, chronology*